

بررسی جامعه‌شناختی رابطه میان کیفیت زندگی و سرمایه‌ی اجتماعی (مطالعه‌ی موردی شهر تهران)

علی رحمانی فیروزجاه^۱، سعدیه سهرابی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۲/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۰۸/۲۵

چکیده

امروزه مقوله‌ی کیفیت زندگی به شکل وسیعی با مفهوم رفاه، روابط اجتماعی، اعتماد و مشارکت اجتماعی ارتباط پیدا کرده است که می‌تواند بسترساز تقویت سرمایه‌ی اجتماعی شود. برای بررسی این رابطه به تحلیل ثانویه‌ی داده‌های موجود درباره‌ی زندگی مطلوب در شهر تهران پرداخته شده که از سوی جهاد دانشگاهی (مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران - ایسپا) و دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمان ایران با حجم نمونه‌ی ۲۰۶۷۰ نفر در مناطق مختلف شهر تهران به روش پیمایش انجام شده است. در تحقیق حاضر ۵۹ درصد پاسخ‌گویان دارای کیفیت زندگی متوسط بودند که بیش‌ترین امتیاز را درباره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی و ابعاد آن یعنی اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی به خود اختصاص داده‌اند و میزان این سه متغیر در انواع کیفیت زندگی متفاوت و معنادار است. نتیجه‌ی تحقیق پس از تجزیه و تحلیل یافته‌ها از راه محاسبه‌ی ضرایب تحلیل مسیر حاکی از این است که از مجموعه‌ی عوامل مؤثر بر سرمایه‌ی اجتماعی، کیفیت زندگی متوسط با ضریب همبستگی ۰/۵۸، بیش‌ترین تأثیر را داشته است. در نتیجه کیفیت زندگی متوسط موجب افزایش همبستگی و شعاع ارتباطی افراد می‌شود و به دنبال خود برای آنها اعتماد را به همراه می‌آورد و سرانجام تمامی این عوامل موجب افزایش سرمایه‌ی اجتماعی می‌شوند.

واژه‌های کلیدی: کیفیت زندگی، شعاع ارتباطی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، سرمایه‌ی اجتماعی.

مقدمه

امروزه مطالعات زیادی در سطح جهان درباره‌ی کیفیت زندگی^۳ صورت گرفته است. کیفیت زندگی مفهومی پیچیده و چند بعدی از شرایط و وضعیت جمعیت، در یک مقیاس

۱- استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل (نویسنده مسؤل) arf1348@gmail.com

۲- کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی

جغرافیایی خاص (شهر و روستا و کشور) تعریف شده است (حریرچی، ۱۳۸۸: ۹۸) که هم متکی به شاخص‌های ذهنی^۱ یا کیفی است و هم متکی به شاخص‌های عینی^۲ و کمی (کوکبی، ۱۳۸۴: ۴۶). به عبارتی در بررسی نظری و تجربی مفهوم کیفیت زندگی می‌توان از دو رویکرد در سطوح عاملیتی و ساختاری بهره گرفت (آزاد ارمکی، ۱۳۹۱: ۲۴). آنچه پیشینه‌ی تحقیقات نشان می‌دهد این است که از ابتدای دهه‌ی ۶۰ میلادی مفهوم کیفیت زندگی در کشورهای اروپایی رواج یافت (لطفی، ۱۳۸۸: ۶۷). در برخی از جوامع پیشرفته این واژه همراه و گاهی مترادف با واژه‌های دیگری مانند، بهزیستی همگانی، رفاه اجتماعی، تأمین اجتماعی و مانند آن به کار گرفته شده است (حاجی یوسفی، ۱۳۸۱: ۱) و در طی چند دهه‌ی اخیر جایگاه ویژه‌ای در الگوهای برنامه‌ریزی پیدا کرده است. در نگاه اول مشاهده‌ی این که مردم در مکان‌های مختلف با انواع اشکال و سبک‌های زندگی متعدد و با کیفیت متفاوت زندگی می‌کنند، مسأله‌ی خاصی را مطرح نمی‌کند، اما هنگامی که فضاوت درباره‌ی کیفیت زندگی و نابرابری‌های فضایی و اجتماعی مطرح می‌شود، کنجکاوی اولیه تبدیل به مسأله‌ی اجتماعی می‌شود. زیرا به زعم برگنر^۳ زمانی که فاصله میان اهداف به دست آمده و اهداف مورد درخواست کم شود، کیفیت زندگی افزایش می‌یابد (برگنر، ۱۹۸۹: ۲۷) و یا به عقیده‌ی کالمن^۴ در سنجش کیفیت زندگی باید به تفاوت یا شکاف موجود میان انتظارات فرد و تجربه‌ی او در یک دوران خاص توجه کرد (کالمن، ۱۹۸۴: ۱۰). بوردیو نیز معتقد است که موقعیت عامل در زمینه‌ی اجتماعی، به حجم و میزان سرمایه (اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) وی بستگی دارد، یعنی هر قدر سرمایه‌ی فرد بیش‌تر باشد، در فضای اجتماعی در موقعیت بالاتری قرار می‌گیرد و این خود، رفتار و سبک زندگی افراد را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۲). به هر حال مقوله‌ی کیفیت زندگی به شکل وسیعی با مفهوم رفاه، روابط اجتماعی، اعتماد و مشارکت اجتماعی ارتباط پیدا می‌کند (نوغانی، ۱۳۸۷: ۱۱۲) و می‌تواند بستر ساز تقویت سرمایه‌ی اجتماعی شود. اما زمانی که میان این انتظار و تجربه ناهماهنگی شکل گیرد، یعنی میان انتظارات از جامعه و رضایت از تأمین نیازها و منابع قابل دسترسی شکاف ایجاد شود،

- 1- Objective Indicators
- 2- Subjective Indicators
- 3 - Bergner
- 4- Calman

محرومیت شکل می‌گیرد و اشخاص اعتماد و پیوند خویش را به اجتماع از دست می‌دهند. به طوری که پژوهش‌هایی در هلینسکی نشان داده است میان کیفیت زندگی و رفتارهای نابهنجار اجتماعی مانند خودکشی، انحرافات اجتماعی، الکلیسم و میزان طلاق رابطه‌ی مستقیم وجود دارد (پاسیون^۱، ۱۹۸۲: ۵۱۰)

با مرور موارد فوق و با مشاهده‌ی کیفیت‌های زندگی متفاوت در کلان شهرها از یک سو و از سوی دیگر مشاهده‌ی تمرکززدایی در امکانات و خدمات، تراکم‌های جمعیتی ناموزون، مدیریت‌های تمرکزگرا، جدایی‌گزینی اکولوژیکی، حاشیه نشینی و حومه نشینی، شمال و جنوب اجتماعی در شهرها، فقر و نابرابری، فاصله طبقاتی بالا، آلودگی‌های زیست محیطی و آسیب‌های اجتماعی خاص، رفتارهای فردگرا، عدم اعتماد و کاهش سرمایه‌ی اجتماعی که از عوامل مهم توسعه است، ما را به این جهت سوق داده است که به بررسی رابطه‌ی کیفیت زندگی و سرمایه‌ی اجتماعی در شهر تهران بپردازیم و در پی پاسخ به این پرسش باشیم که آیا انواع متفاوت کیفیت زندگی بر میزان سرمایه‌ی اجتماعی تأثیر می‌گذارد؟

مبانی نظری

به رغم اختلاف‌هایی که در تعریف کیفیت زندگی وجود دارد، اجماع کلی نیز در میان صاحب‌نظران به چشم می‌خورد. بر این اساس کیفیت زندگی مشتمل بر ابعاد مثبت و مفهومی چند بعدی است که تمامی مطالعات کیفیت زندگی تحت دو دسته‌بندی قرار می‌گیرد.

نخست این که تمامی مطالعات کیفیت زندگی تحت دو سرفصل - شاخص‌های عینی و شاخص‌های ذهنی صورت می‌گیرد (فیلیپس، ۲۰۰۷: ۸۵) و دسته‌بندی دوم بر اساس چند بعدی بودن این مفهوم صورت می‌پذیرد که عبارتند از:

۱- فیزیکی: در بعد فیزیکی پرسش‌های مربوط به ابعاد جسمانی انسان، شامل قدرت، انرژی، توانایی انجام فعالیت‌های روزمره، خودمراقبتی و هم‌چنین علائم بیماری مانند درد، مورد تفسیر و سنجش قرار می‌گیرند.

۲- روانشناختی: در بعد روانشناختی بیش‌تر نشانه‌های روانی شامل اضطراب، افسردگی، ترس

و میزان محرومیت نسبی سنجیده می‌شود.

۳- اجتماعی: در بعد اجتماعی احساس بهتر بودن و کیفیت ارتباطات افراد با خانواده، دوستان، همکاران و اجتماع تبیین می‌شود.

۴- محیطی: در بعد محیطی کیفیت محیط پیرامون زندگی بشر مورد واکاوی قرار می‌گیرد.

۵- اقتصادی: مؤلفه‌هایی چون میزان رضایت از درآمد، نوع شغل و یا رضایت شغلی ارزیابی می‌شوند (مگن^۱، ۱۹۹۰: ۳۱).

تعریف سازمان جهانی بهداشت از کیفیت زندگی چنین است: ارزیابی و ادراک افراد از وضعیت زندگی خویش، تحت تأثیر نظام فرهنگی و ارزشی موقعیتی که در آن زندگی می‌کنند (ماسام^۲، ۲۰۰۲: ۵۸). در واقع اهداف، انتظارات، معیارها و خواسته‌های فرد به میزان وسیعی بر وضعیت جسمانی، روانی، میزان استقلال، روابط اجتماعی و اعتقادات او تأثیرگذار است (غفاری، ۱۳۸۸: ۲۳). بدین ترتیب در بستر کیفیت زندگی مطلوب فرد از دغدغه‌های اولیه زندگی همانند تأمین خوراک، پوشاک و مسکن دور شده و به اهداف و آرمان‌های بالاتر می‌اندیشد و به مرور زمان احساس هویت جمعی و گروهی، احساس وجود تصویری مشترک از آینده و تصور مثبت نسبت به اجتماع در وی شکل گرفته و موجب افزایش شعاع ارتباطی افراد با یکدیگر و عضو شدن افراد در شبکه‌های اجتماعی مختلف می‌شود که این حاصل جمع منابع بالقوه و بالفعل روابط نهادی شده میان افراد و به عبارت ساده‌تر عضویت در یک گروه به زعم بورديو سرمایه‌ی اجتماعی است و به عنوان ابزاری در اختیار فرد قرار می‌گیرد تا سرمایه‌ی اقتصادی خود را افزایش دهد (شارع‌پور، ۱۳۸۰: ۶۹) و از طرفی یکی از مؤلفه‌های کیفیت زندگی مطلوب امکانات آموزشی است که موجب افزایش تعاملات یادگیری می‌شود که از نظر فالک و کیل پلتریک شرط مقدمه‌ی ساخت سرمایه‌ی اجتماعی وجود کیفیت و کمیت کافی تعاملات یادگیری است. تعاملات یادگیری یک فرصت فعال را فراهم کرده و در یک سطح زمینه‌ای رخ می‌دهد. برای مثال آنان معتقدند کیفیت یادگیری شامل زمینه‌ی تاریخی، تعاملات خارجی، مبادله، اعتماد، هنجارها و ارزش‌های مشترک است. برنامه‌ریزی و اجرا پروژه‌های اجتماعی نیز می‌تواند یکی از این تعاملات یادگیری باشد

1- Megone

2- Massam

(رحمانی فیروزجاه، حیدرآبادی، ۱۳۸۵: ۱۲) که در زمینه‌ی مشارکت افراد در شبکه‌های اجتماعی مختلف توان مندی‌ها، تخصص و کارایی مبادله می‌شود و بسیج منابع انسانی برای فعالیت اقتصادی و تعاملات اجتماعی در سطح خرد شکل می‌گیرد.

چلبی دو عنصر اساسی زنده در سطح خرد را فرد و تعامل می‌داند و برای تعامل از لحاظ تحلیلی دو وجه عمده در نظر می‌گیرد: ۱- وجه ابزاری ۲- وجه اظهاری. وجه ابزاری در واقع همان روابط سر راست است که در آن تعامل به عنوان ابزار در نظر گرفته می‌شود و در وجه اظهاری تعامل، هدف است و این نوع تعامل باعث تکرار و دوام می‌شود که از طریق آن «ما» یا اجتماع شکل می‌گیرد (چلبی، ۱۳۷۵: ۳۱). این پیوندهای ضعیف شبکه‌ی تعاملات اجتماعی در سطح خرد باعث تقویت روابط میان گروهی می‌شوند (همان: ۱۷) و همچنین فرد را از فردیت کامل بیرون می‌آورد و به هر انسان دو شخصیت می‌بخشد: شخصیت فردی و شخصیت اجتماعی. به تعبیری دوگانگی را از میان فرد و جامعه‌اش بر می‌دارد و فرد در جامعه‌اش دارای پایگاه اجتماعی می‌شود. این از نظر نان لین جزء منابع ارزشمند است؛ زیرا وی در اکثر جوامع منابع ارزشمند را ثروت، قدرت و پایگاه اجتماعی می‌داند و از این رو سرمایه‌ی اجتماعی افراد را بر حسب میزان یا تنوع ویژگی‌های دیگرانی که فرد با آنها پیوندهای مستقیم و غیرمستقیم دارد قابل سنجش می‌داند و سرمایه‌ی اجتماعی را به عنوان منابع نهفته در ساختار اجتماعی مطرح می‌کند که با کنش‌های هدف‌مند قابل دسترسی است (توسلی، ۱۳۷۹: ۱۰).

کلمن نیز در تعریف سرمایه‌ی اجتماعی به کارکرد آن توجه می‌کند و به اعتقاد او سرمایه بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنش‌گر اجازه می‌دهد تا با استفاده از آن به منابع خود دست یابد. این بعد از ساختار اجتماعی شامل تکالیف، انتظارات، مجاری اطلاع‌رسانی، هنجارها و ضمانت‌های اجرایی است که انواع خاصی از رفتار را تشویق یا منع کرده است. به عبارتی مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی نشان‌دهنده‌ی آن است که چگونه ساختار اجتماعی یک گروه می‌تواند به عنوان منبعی برای افراد آن گروه عمل کند. سرمایه‌ی اجتماعی متعلق به تعامل اجتماعی است و از آن فرد نیست و از چهار منبع سرچشمه می‌گیرد:

۱- مجموعه‌ی تعهدات و انتظارات متقابلی است که افراد نسبت به یکدیگر ایجاد می‌کنند.

۲- کانال‌ها یا مجاری اطلاع‌رسانی؛

۳- هنجارها و ضمانت های اجرایی مؤثر برای آن هنجارها؛

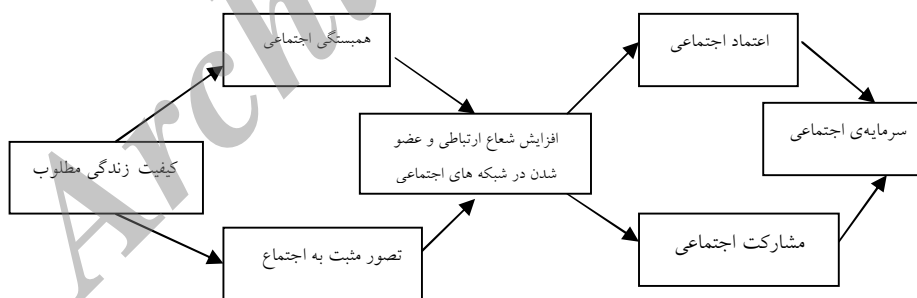
۴- سازمان اجتماعی انطباق پذیر، مانند برخی سازمان ها و یا گروه های داوطلبانه که به منظور برآورده کردن هدف خاصی به وجود می آیند. ولی ساختار آنها چنان است که می توانند برای اهداف دیگری نیز به کار آیند (شارع پور، ۱۳۸۰: ۸).

اما نباید فراموش کرد که انسان ها از مسیر اعتماد می توانند با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و با هم همکاری کنند. تمایل فرد به قبول ریسک در یک موقعیت اجتماعی مبتنی بر حس اطمینان به دیگران است؛ یعنی به گونه ای که از آنان انتظار می رود عمل می کنند و شیوه های حمایت کننده در پیش می گیرند. از نظر پاتنام شبکه هایی که بر اساس ارزش ها و هنجارهای مشترک شکل می گیرند، منبع تولید و بسط اعتماد اجتماعی هستند و نوعی دارایی را تشکیل می دهند که اعضای آنها به عنوان سرمایه از آن استفاده می کنند. (پاتنام، ۱۳۸۰: ۶۷). نکته ی مهم این است که اعتماد را نمی توان به طور مصنوعی ایجاد کرد. اعتماد محصول اتوماتیک اوضاع اجتماعی و اقتصادی خاصی در جامعه است که در طول زمان از طریق تکرار سلسه ای از تعامل شکل می گیرد و به سه صورت خود را نشان می دهد یا به عبارتی دارای سه نوع است:

۱- اعتماد میان فردی یا اعتماد به افراد آشنا؛

۲- اعتماد اجتماعی یا اعتماد تعمیم یافته یا اعتماد به بیگانگان؛

۳- اعتماد مدنی یا اعتماد به سازمان ها و نهادها (شارع پور، ۱۳۸۳: ۷۴).

نمودار شماره ۱ (۱): مدل تئوریک رابطه میان کیفیت زندگی و سرمایه ی اجتماعی

به هر حال کیفیت زندگی مطلوب موجب شکل گیری فرآیندی می شود که افراد به سمت راه ها و مجاری ارتباطی سوق داده می شوند و در تصمیم گیری های جامعه مشارکت

می‌کنند. این مشارکت برای افراد همبستگی و تصور مثبت نسبت به اجتماع پدید می‌آورد و این همبستگی و تصور مثبت عاملی می‌شود در جهت افزایش شعاع ارتباطی افراد که بدنبال خود برای آنان اعتماد و امنیت را به همراه می‌آورد و سرانجام تمامی این عوامل موجب افزایش سرمایه‌ی اجتماعی می‌شوند.

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- میان کیفیت زندگی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۲- میان کیفیت زندگی و مشارکت اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۳- میان کیفیت زندگی و سرمایه‌ی اجتماعی رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

روش استفاده شده در این مقاله، تحلیل ثانویه‌ی داده‌های موجود درباره‌ی زندگی مطلوب در شهر تهران است که از سوی جهاد دانشگاهی (مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران - ایسپا) و دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمان ایران با حجم نمونه ۲۰۶۷۰ نفر در مناطق مختلف شهر تهران انجام شده است. این پژوهش به صورت پیمایشی و با ابزار پرسش‌نامه صورت گرفته و واحد تحلیل در این تحقیق فرد است.

مؤلفه‌ها و شاخص‌های کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی و روایی

برای دستیابی به مؤلفه‌ها و شاخص‌های سنجش کیفیت زندگی، به بررسی تحقیقات پیشین و سنجه‌های موجود پرداخته شده است. سرانجام بر اساس پرسش‌نامه کیفیت زندگی سازمان بهداشت جهانی^۱ ابعاد سلامت جسمانی، سلامت روانی، روابط اجتماعی و سلامت محیط در نظر گرفته شد و برای سنجش ابعاد کیفیت زندگی از دو نوع شاخص استفاده شد. در نوع اول شاخص‌های عینی جنبه‌های ملموس ابعاد اندازه‌گیری و در نوع دوم شاخص ذهنی یعنی میزان رضایت و احساس افراد نسبت به ابعاد کیفیت زندگی سنجیده شده است. برای سنجش

1- WHO QOL_ BREF,(Who Quality of life _ BREF)

سرمایه‌ی اجتماعی بر اساس تئوری‌های موجود دو بعد اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی در نظر گرفته شد. در این پژوهش از ضریب آلفای کرونباخ برای تعیین روایی شاخص‌ها بهره گرفته شده است. جدول زیر نتایج مربوط به آزمون روایی مقیاس‌ها را نشان می‌دهد.

جدول شماره‌ی (۱) - ضریب روایی مقیاس‌ها در پرسش‌نامه‌ی نهایی

پرسش‌نامه نهایی		متغیرها
ضریب روایی	تعداد گویه‌ها	
.۷۸	۱۰	سلامت جسمانی
.۷۶	۸	سلامت روانی
.۶۸	۱۰	روابط اجتماعی
.۸۲	۸	محیط اقتصادی
.۶۹	۱۰	محیط کالبدی
.۶۹	۴۶	کیفیت زندگی
.۷۲	۱۰	اعتماد اجتماعی
.۷۳	۸	مشارکت اجتماعی
.۷۵	۳۴	سرمایه‌ی اجتماعی

نتایج به دست آمده از ضریب آلفای کرونباخ نشان دهنده‌ی قابلیت اعتماد بالای پرسش‌هایی است که متغیرهای تحقیق را می‌سنجند.

یافته‌های توصیفی تحقیق

۱- مختصات عمومی پاسخ‌گویان

جدول شماره‌ی (۲) - توزیع پاسخ‌گویان بر حسب جنس

جنسیت	مرد	زن
درصد نسبی	۳۹/۱	۶۰/۹

بر اساس جدول فوق ۳۹/۱ درصد پاسخ‌گویان مرد و ۶۰/۹ درصد پاسخ‌گویان زن هستند.

جدول شماره ی (۳) : توزیع پاسخ گویان بر حسب تحصیلات

تحصیلات	بی سواد	ناقص خواندن و نوشتن یا ابتدایی	ابتدایی کامل یا راهنمایی ناقص	راهنمایی کامل یا دبیرستان ناقص	دیپلم	فوق دیپلم	کارشناسی	کارشناسی ارشد و بالاتر
درصد نسبی	۷/۱	۷/۰	۱۰/۴	۱۳/۰	۳۷/۸	۷/۳	۱۴/۲	۳/۱

بر اساس جدول فوق پاسخ گویان از لحاظ وضعیت تحصیلی، ۷/۱ درصد بی سواد، ۷ درصد خواندن و نوشتن یا ابتدایی ناقص، ۱۰/۴ درصد ابتدایی کامل یا راهنمایی ناقص، ۱۳ درصد راهنمایی کامل یا دبیرستان ناقص، ۳۷/۸ درصد دیپلم، ۷/۳ درصد فوق دیپلم، ۱۴/۲ درصد کارشناسی، ۳/۱ درصد نیز کارشناسی ارشد و بالاتر بودند که مقطع تحصیلی دیپلم بیشترین ضریب را به خود اختصاص داده است.

جدول شماره ی (۴) - توزیع پاسخ گویان بر حسب تأهل

دارای همسر	بی همسر بر اثر فوت همسر	بی همسر بر اثر طلاق	هرگز ازدواج نکرده	درصد نسبی
۶۶/۱	۶/۸	۱/۷	۲۵/۵	

بر اساس جدول فوق ۶۶/۱ درصد پاسخ گویان دارای همسر، ۶/۸ درصد پاسخ گویان بی همسر بر اثر فوت همسر، ۱/۷ درصد پاسخ گویان بی همسر بر اثر طلاق و ۲۵/۵ درصد پاسخ گویان هرگز ازدواج نکرده اند. بدین ترتیب افراد دارای همسر بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده اند.

جدول شماره ی (۵) - توزیع پاسخ گویان بر حسب نحوه تصرف محل سکونت

وضعیت تصرف	ملکی	استیجاری	سرایدار و نگهبان	سایر
درصد نسبی	۶۳/۱	۲۹/۷	۷/۰	۶/۵

بر اساس جدول فوق ۶۳/۱ درصد پاسخ گویان دارای منزل مسکونی ملکی، ۲۹/۷ درصد استیجاری، ۷ درصد سرایدار و نگهبان و ۶/۵ درصد سایر بودند.

جدول شماره ی (۶) - توزیع پاسخ گویان بر حسب پوشش بیمه ای

پوشش بیمه ای	تأمین اجتماعی	خدمات درمانی	سایر	خیر	مکمل	
					بلی	خیر
درصد نسبی	۴۴/۶	۱۸/۹	۶/۴	۳۰/۱	۱۵/۳	۸۴/۷

بر اساس جدول فوق ۴۴/۶ درصد پاسخ گویان تحت پوشش بیمه ای تأمین اجتماعی، ۱۸/۹ درصد خدمات درمانی، ۶/۴ درصد سایر، ۳۰/۱ تحت هیچ گونه پوشش بیمه ای نبودند. همچنین ۱۵/۳ درصد پاسخ گویان تحت پوشش بیمه ای تکمیلی و ۸۴/۷ درصد نیز دارای بیمه تکمیلی نبودند.

جدول شماره ی (۷) - توزیع پاسخ گویان بر حسب پوشش بازنشستگی

پوشش بیمه ای	تأمین اجتماعی	کارکنان دولت	سایر	خیر
درصد نسبی	۱۸/۵	۹/۷	۲/۵	۶۹/۳

بر اساس جدول فوق ۱۸/۵ درصد پاسخ گویان تحت پوشش بازنشستگی تأمین اجتماعی، ۹/۷ کارکنان دولت، ۲/۵ درصد سایر و ۶۹/۳ درصد تحت پوشش هیچ گونه بیمه ای بازنشستگی نبودند که این میزان درصد چشمگیر و جای بررسی دارد.

۲- بررسی وضعیت کیفیت زندگی ساکنان شهر تهران

جدول شماره ۱ (۸) - توزیع فراوانی ابعاد کیفیت زندگی

ابعاد	مؤلفه ها	فراوانی نسبی (درصد)			
		خیلی زیاد	زیاد	کمی	خیبر
سلامت جسمانی (فیزیکی)	درد جسمانی	۱۵	۳۵	۲۶	۲۴
	انرژی	۱۰	۱۹	۳۸	۳۳
	خواب	۱۴	۳۵	۴۶	۵
	تحرک	۷	۱۷	۴۸	۲۸
	فعالیت روزمره	۲۱	۴۵	۳۱	۳
	خود مراقبتی	۳	۱۱	۴۲	۱۴
سلامت روانی	احساس مطلوب به زندگی	۱۳	۱۲	۵۲	۱۳
	تمرکز	۱۴	۱۴	۴۳	۲۹
	رضایت از خود	۲۴	۵۲	۱۶	۸
	وجود عواملی مانند ترس اضطراب	۲۳	۴۳	۱۶	۱۸
رابطه‌ی اجتماعی	احساس امنیت فردی و اجتماعی	۸	۱۹	۴۷	۲۶
	احساس تعلق	۹	۴۶	۳۱	۱۴
	اعتماد به آشنایان	۱۷	۳۹	۳۲	۱۲
	اعتماد به بیگانگان	۲	۸	۵۹	۳۱
	امید به آینده	۴	۱۸	۶۱	۱۷
	رضایت از روابط زناشویی	۱۸	۳۰	۴۲	۱۰
	مشارکت اجتماعی	۱۲	۴۱	۳۱	۱۶

همان‌گونه که توضیح داده شد، کیفیت زندگی در پنج بعد سنجیده شد که نتایج در جدول شماره ۱ (۸) ذکر شده است. بر اساس جدول فوق:

- ۱- بعد سلامت جسمانی در ۶ شاخص درد جسمانی، انرژی، خواب، تحرک، فعالیت روزمره و خود مراقبتی سنجیده شده است که پاسخ‌گویان از لحاظ عینی و ذهنی بیش‌ترین امتیاز را به ترتیب به فعالیت روزمره، خواب و درد جسمانی داده‌اند.
- ۲- بعد سلامت روانی در (۴) شاخص احساس مطلوب به زندگی، تمرکز، رضایت از خود و وجود عواملی مانند ترس و اضطراب و ..... سنجیده شده است که پاسخ‌گویان بیشترین امتیاز را به ترتیب به رضایت از خود و وجود عواملی همانند ترس و اضطراب داده‌اند.
- ۳- بعد روابط اجتماعی در (۷) شاخص احساس امنیت فردی و اجتماعی، احساس

تعلق، اعتماد به آشنایان، اعتماد به بیگانگان، امید به آینده، رضایت از روابط زناشویی و مشارکت اجتماعی سنجیده شده است که پاسخ‌گویان بیش‌ترین امتیاز را به ترتیب به احساس تعلق، اعتماد به آشنایان، مشارکت اجتماعی و رضایت از زناشویی داده‌اند.

ادامه جدول شماره‌ی (۸)

فراوانی (درصد)				مؤلفه ها	ابعاد
خیلی زیاد	زیاد	کمی	خیبر		
۸	۱۲	۴۱	۳۹	فرصت های شغلی	اقتصادی
۱۸	۱۱	۶۲	۹	وضعیت اقتصادی	
۲۱	۳۹	۲۱	۱۹	هزینه زندگی	
۲۲	۳۷	۳۱	۱۰	امکانات آموزشی	
۲۲	۱۲	۴۳	۱۷	امکانات بهداشتی	
۲۱	۱۹	۳۶	۲۴	امکانات تفریحی	
۹	۷	۵۸	۲۶	وضعیت محله	محیط کالبدی
۱۰	۲۶	۴۶	۱۸	وضعیت مسکن	
۱۱	۷	۳۷	۴۵	فضای سبز و پارک ها	
۶	۳۱	۵۱	۱۲	جمع آوری و دفع زباله	
۲۵	۴۱	۲۳	۱۱	حمل و نقل عمومی	
۲۰	۳۲	۳۹	۹	کیفیت و کمیت آب	
۵	۲۳	۵۶	۱۶	خیابان ها و کوچه ها	

۴- بعد محیطی در (۲) قسمت اقتصادی و کالبدی سنجیده شده که در بعد اقتصادی، فرصت‌های شغلی، وضعیت اقتصادی، هزینه‌ی زندگی، امکانات آموزشی، امکانات بهداشتی و امکانات تفریحی بررسی شد و در بعد کالبدی، وضعیت محله، وضعیت مسکن، فضای سبز و پارک‌ها، جمع‌آوری زباله و دفع زباله، حمل و نقل عمومی، کیفیت و کمیت آب، خیابان‌ها و کوچه‌ها در نظر گرفته شد. در قسمت محیط فیزیکی پاسخ‌گویان بیش‌ترین امتیاز را به ترتیب به هزینه‌ی زندگی و امکانات آموزشی داده‌اند و در قسمت کالبدی بیش‌ترین امتیاز را به ترتیب به حمل و نقل عمومی، کیفیت و کمیت آب و جمع‌آوری و دفع زباله داده‌اند.

در ادامه گویه‌های کیفیت زندگی با هم جمع و سپس ستون بدست آمده کدگذاری دوباره شد. با توجه به ضرایب حاصل، سه نوع کیفیت زندگی مشخص گردید که عبارتند از:

۱- کیفیت زندگی مطلوب؛ ۲- کیفیت زندگی متوسط و ۳- کیفیت زندگی پایین. توزیع نسبی

آن به شرح ذیل است:

جدول شماره (۹) - توزیع نسبی انواع کیفیت زندگی

میزان (درصد)	انواع کیفیت زندگی
۱۱	کیفیت زندگی مطلوب
۵۹	کیفیت زندگی متوسط
۳۰	کیفیت زندگی پایین

بر اساس جدول شماره (۹)، ۱۱ درصد افراد جامعه‌ی آماری دارای کیفیت زندگی مطلوب، ۵۹ درصد دارای کیفیت زندگی متوسط و ۳۰ درصد دارای کیفیت زندگی پایین بودند.

بررسی فرضیه‌ها

برای بررسی فرضیه‌ها ابتدا جدول توافقی انواع کیفیت زندگی و ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی رسم شد.

جدول شماره (۱۰) - جدول توافقی انواع کیفیت زندگی و سرمایه‌ی اجتماعی (درصد ستونی)

سرمایه اجتماعی	مشارکت اجتماعی	اعتماد اجتماعی	ابعاد سرمایه اجتماعی	کیفیت زندگی
۳۷	۲۱	۲۵		کیفیت زندگی مطلوب
۴۳	۵۳	۶۸		کیفیت زندگی متوسط
۲۰	۱۶	۷		کیفیت زندگی پایین

همان‌گونه که در جدول فوق مشاهده می‌شود افراد با کیفیت زندگی متوسط بیش‌ترین امتیاز را در زمینه‌ی متغیرهای اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و سرمایه‌ی اجتماعی به خود اختصاص داده‌اند و میزان این سه متغیر در انواع کیفیت زندگی نیز متفاوت است. از این رو در ادامه با کمک آزمون تحلیل واریانس تفاوت میانگین میزان اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی

و سرمایه اجتماعی در انواع کیفیت زندگی بدست آورده شد که به شرح زیر است:

جدول شماره (۱۱) - نتیجه‌ی آزمون تحلیل واریانس یک طرفه

مقدار اتادو	Sig tukey	Sig	F	
.۰۲۲	.۰۲	.۰۴	۲/۰۵	مشارکت اجتماعی
.۰۱۴	.۰۴	.۰۳	۱/۹۷	اعتماد اجتماعی
.۰۳	.۰۲	.۰۱	۲/۸۶	سرمایه‌ی اجتماعی

تفسیر خروجی

۱- انواع کیفیت زندگی و متغیر مشارکت اجتماعی

بر اساس جدول فوق میزان رابطه‌ی دو متغیر مشارکت اجتماعی و انواع کیفیت زندگی ۲/۰۵ است، که میزان Sig آن کمتر از ۰/۰۵ است؛ یعنی تفاوت میانگین افراد با کیفیت زندگی متفاوت در مشارکت اجتماعی معنادار است و فرض یک پذیرفته می‌شود. از طرفی Sig tukey کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، یعنی میزان میانگین‌های مشارکت اجتماعی میان‌گروهی افراد با کیفیت زندگی متفاوت معنادار است و هم‌چنین میزان اتادو برابر ۰/۰۲۲ است؛ یعنی به میزان ۰/۰۲۲ از واریانس متغیر وابسته (مشارکت اجتماعی) با متغیر مستقل انواع کیفیت زندگی تبیین می‌شود که قدرت تبیین‌کنندگی ضعیفی دارد.

۲- متغیر انواع کیفیت زندگی و اعتماد اجتماعی

بر اساس جدول فوق میزان f رابطه‌ی دو متغیر اعتماد اجتماعی و انواع کیفیت زندگی ۱/۹۷ است که میزان sig آن کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، یعنی تفاوت میانگین افراد با کیفیت زندگی متفاوت در اعتماد اجتماعی معنادار می‌باشد و فرض یک پذیرفته می‌شود. از طرفی Sig tukey کمتر از ۰/۰۵ است؛ یعنی میزان میانگین‌های میان‌گروهی اعتماد اجتماعی افراد با کیفیت زندگی متفاوت معنادار است و هم‌چنین میزان اتادو برابر ۰/۰۱۴ است؛ یعنی به میزان ۰/۰۱۴ از واریانس متغیر وابسته (اعتماد اجتماعی) با متغیر مستقل انواع کیفیت زندگی تبیین می‌شود که قدرت تبیین‌کنندگی ضعیفی دارد.

۳- متغیر انواع کیفیت زندگی و سرمایه‌ی اجتماعی

بر اساس جدول فوق میزان f رابطه‌ی دو متغیر سرمایه‌ی اجتماعی و انواع کیفیت زندگی ۲/۸۶ است که میزان sig آن کمتر از ۰/۰۵ است، یعنی تفاوت میانگین افراد با کیفیت زندگی متفاوت در سرمایه‌ی اجتماعی معنادار است و فرض یک پذیرفته می‌شود. از طرفی Sig tukey کمتر از ۰/۰۵ است، یعنی میزان میانگین‌های سرمایه‌ی اجتماعی میان‌گروهی افراد با کیفیت زندگی متفاوت معنادار است و هم‌چنین میزان اتادو برابر ۰/۰۳ است؛ یعنی به میزان ۰/۰۳ از واریانس متغیر وابسته (سرمایه‌ی اجتماعی) با متغیر مستقل انواع کیفیت زندگی تبیین می‌شود که قدرت تبیین‌کنندگی ضعیفی دارد.

جدول شماره‌ی (۱۲) - آماره‌های مربوط به مراحل تحلیل مسیر

مراحل	متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	ضریب بتا	R^2	e	F	sig
۱	سرمایه‌ی اجتماعی	کیفیت زندگی متوسط	۰/۲	۰/۳۴	۰/۶۶	۱۲۶/۵۱	۰
		مشارکت اجتماعی	۰/۳۱				
		همبستگی اجتماعی	۰/۲				
		تصور مثبت به اجتماع	۰/۱				
		افزایش شعاع ارتباطی	۰/۲۱				
		اعتماد اجتماعی	۰/۳۴				
۲	اعتماد اجتماعی	همبستگی اجتماعی	۰/۳۲	۰/۳۸	۰/۶۲	۶/۲۶	۰/۰۰۲
		افزایش شعاع ارتباطی	۰/۲				
		مشارکت اجتماعی	۰/۱				
		تصور مثبت به اجتماع	۰/۰۲				
		کیفیت زندگی متوسط	۰/۲۹				
۳	همبستگی اجتماعی	افزایش شعاع ارتباطی	۰/۳۳	۰/۴۲	۰/۵۸	۵۶/۶۷	۰
		مشارکت اجتماعی	۰/۳۱				
		کیفیت زندگی متوسط	۰/۲				
۴	افزایش شعاع ارتباطی	مشارکت اجتماعی	۰/۳۱	۰/۶۱	۰/۳۹	۳۴/۵۵	۰
		کیفیت زندگی متوسط	۰/۲۳				
۵	مشارکت اجتماعی	کیفیت زندگی متوسط	۰/۲	۰/۴۸	۰/۵۲	۵۱/۲۲	۰

همان گونه که در جدول شماره‌ی (۱۰) مشاهده می‌شود میزان سرمایه‌ی اجتماعی در کیفیت زندگی متوسط نسبت به دو نوع دیگر بیش‌تر بوده و بر اساس جدول شماره (۱۱) این

تفاوت معنادار است و هم‌چنین بیش‌ترین درصد را به خود اختصاص داده است. از این رو برای بررسی رابطه‌ی دقیق و پیش‌بینی میزان تأثیر، ابتدا بر اساس تئوری‌ها و آرایش فرضیه‌ها مدلی را رسم کردیم و سپس برای تست مدل قسمتی از مدل را توسط تحلیل مسیر گام به گام مورد بررسی قرار می‌دهیم. در این نوع تحلیل مسیر ابتدا تمامی متغیرهای مستقل را وارد معادله رگرسیون نموده و تأثیر آنها را بر متغیر وابسته‌ی سرمایه‌ی اجتماعی مورد بررسی قرار دادیم. در هر مرحله با تشکیل معادله‌ی رگرسیون، متغیری که بیشترین ضریب همبستگی را با متغیر وابسته داشته است به عنوان متغیر وابسته‌ی مرحله‌ی بعد انتخاب کردیم و متغیرهایی را که دارای بتای (ضریب همبستگی استاندارد) کمتر از ۰/۰۵ بوده‌اند را از مرحله‌ی بعد حذف کردیم. در پایان مدل به دست آمده از روابط متغیرها را رسم کردیم و ضریب مسیر را روی بردارها نشان دادیم و سپس تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم و تأثیر کل متغیرهای مستقل بر وابسته را مشخص کردیم که نتایج به شرح زیر است:

جدول شماره (۱۳) - تأثیرات مستقیم، غیر مستقیم و کل متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته سرمایه‌ی اجتماعی

متغیرهای مستقل	تأثیر مستقیم	تأثیر غیر مستقیم	تأثیرات کل
کیفیت زندگی	۰/۲	۰/۳۸	۰/۵۸
تصور مثبت به اجتماع	۰/۱	۰	۰/۱
مشارکت اجتماعی	۰/۳۱	۰/۲۱	۰/۵۲
اعتماد اجتماعی	۰/۳۴	۰	۰/۳۴
افزایش شعاع ارتباطی	۰/۲۱	۰/۱۶	۰/۳۷
همبستگی اجتماعی	۰/۲	۰/۱	۰/۳

ضرایب تحلیل مسیر نشان می‌دهد که از مجموعه عوامل مؤثر بر سرمایه‌ی اجتماعی متغیر کیفیت زندگی با ضریب همبستگی ۰/۵۸ بیش‌ترین تأثیر را داشته است و مقدار ضریب تعیین یا واریانس تبیین شده متغیرهای مستقل ۰/۴۲ است. بنابراین متغیرهای مستقل تقریباً ۴۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند و ۵۸ درصد دیگر نیز با متغیرهای مستقلی به جز متغیرهای مستقل تحقیق تبیین می‌شوند که نشانه‌ی برازندگی مدل است.

نتیجه‌گیری

کیفیت زندگی ارزیابی و ادراک افراد از وضعیت زندگی خویش تحت تأثیر نظام فرهنگی و

ارزشی جامعه است. این ادراک باید با منابع، امکانات و اهداف به دست آمده‌ی افراد در زندگی مطابقت داشته باشد؛ اگر این تطابق ایجاد شود فرد از دغدغه‌های اولیه‌ی زندگی همانند اندیشیدن به خوراک، مسکن و پوشاک رهایی می‌یابد و به سمت مجاری‌های ارتباطی سوق داده می‌شود و به مرور زمان احساس هویت جمعی و گروهی، احساس وجود تصویری مشترک از آینده و تصور مثبت به اجتماع در آنان شکل می‌گیرد و در تصمیم‌گیری‌های جامعه شرکت می‌کند. این حضور و مشارکت در کنار امکانات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، رضایت و احساس مطلوب به زندگی به گونه‌ی خودکار اعتماد را شکل می‌دهد. اعتماد و مشارکت اجتماعی در کنار هم موجب شکل‌گیری و تقویت سرمایه‌ی اجتماعی می‌شود. ما در این تحقیق برای بررسی رابطه‌ی میان کیفیت زندگی و سرمایه‌ی اجتماعی به بررسی و سنجش ابعاد این دو مقوله پرداختیم و با توجه به اطلاعاتی که از پرسش‌نامه‌ها استخراج شد، سه نوع کیفیت زندگی مشخص گردید که ۱۱ درصد افراد جامعه‌ی آماری دارای کیفیت زندگی مطلوب، ۵۹ درصد دارای کیفیت زندگی متوسط و ۳۰ درصد دارای کیفیت زندگی پایین بودند. افراد با کیفیت زندگی متوسط بیش‌ترین امتیاز را در زمینه‌ی متغیرهای اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و سرمایه‌ی اجتماعی به خود اختصاص داده‌اند و میزان این سه متغیر در انواع کیفیت زندگی نیز متفاوت به دست آمد. آزمون تحلیل واریانس نشان داد این تفاوت میانگین معنادار است و در ادامه برای بررسی میزان تأثیر متغیر مستقل کیفیت زندگی بر متغیر وابسته سرمایه‌ی اجتماعی از تحلیل مسیر استفاده کردیم که ضرایب تحلیل مسیر نشان می‌دهد که از مجموعه عوامل مؤثر بر سرمایه‌ی اجتماعی متغیر کیفیت زندگی با ضریب همبستگی ۰/۵۸ بیش‌ترین تأثیر را داشته است و مقدار ضریب تعیین یا واریانس تبیین شده‌ی متغیرهای مستقل ۰/۴۲ است. بنابراین متغیرهای مستقل تقریباً ۴۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته‌ی سرمایه‌ی اجتماعی را تبیین می‌کنند و ۵۸ درصد دیگر نیز متغیرهای مستقلی به جز متغیرهای مستقل تحقیق تبیین می‌شوند. در نتیجه کیفیت زندگی متغیری است که بر سرمایه‌ی اجتماعی تأثیرگذار است.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی و همکاران (۱۳۹۱) «بررسی و شناسایی شاخص های کاربردی توسعه اجتماعی با استفاده از تکنیک دلفی»، *مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی*، دوره اول، شماره ۱، ص ۷-۳۰.
- پاتنام، رابرت (۱۳۸۰) *دموکراسی و سنت های مدنی (تجربه ای برای کشورهای در حال گذار)*، محمد تقی دلفروز، تهران: نی.
- توسلی، غلامعباس (۱۳۷۹) *نظریه های جامعه شناسی*، تهران: سمت.
- حاج یوسفی، علی (۱۳۸۵) «کیفیت زندگی و راهبردهای اصلاحی»، *نشریه دهاتی*، شماره ۲۸، ص ۱-۲۸.
- حریر چی، امیر محمود و همکاران (۱۳۸۸) «چگونگی وضعیت کیفیت زندگی شهروندان شهر جدید پردیس»، *فصلنامه ی پژوهش اجتماعی*، سال دوم، شماره چهارم، ص ۹۰-۱۱۰.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵) *جامعه شناسی نظم*، تهران: نی.
- رحمانی فیروزجاه، علی، حیدرآبادی، ابوالقاسم (۱۳۸۵) «رویکردی نظری بر مفهوم سرمایه اجتماعی»، *مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی و چالش ها*، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی، دهاقان، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهاقان، ص ۶۵-۸۸.
- شارع پور، محمود (۱۳۸۰) «فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن»، *نامه انجمن جامعه شناسی ایران*، شماره ۳، ص ۶۸-۷۱.
- شارع پور، محمود و همکاران (۱۳۸۳) *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، تهران: دانشگاه پیام نور.
- کوکبی، افشین و همکاران (۱۳۸۴) «برنامه ریزی کیفیت زندگی شهری در مراکز شهری، تعاریف و شاخص ها»، *فصلنامه ی جستارهای شهرسازی*، شماره ۱۲، ص ۴۸-۳۶.
- عباس زاده، محمد و همکاران (۱۳۹۱) «بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر سبک زندگی خودمراقبتی شهروندان»، *مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی*، دوره اول، شماره ۱، ص ۱۱۹-۱۴۱.
- غفاری، غلامرضا، امیدی، رضا (۱۳۸۸) *کیفیت زندگی، شاخص توسعه اجتماعی*، تهران: شیرازه.
- لطفی، صدیقه (۱۳۸۸) «مفهوم کیفیت زندگی شهری، تعاریف، ابعاد و سنجش آن در برنامه ریزی شهری»، *فصلنامه ی علمی - پژوهشی جغرافیای انسانی*، سال اول، شماره ۴، ص ۶۶-۸۰.
- نوغانی، محسن و همکاران (۱۳۸۷) «کیفیت زندگی شهروندان و رابطه ی آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد»، *مجله ی علوم اجتماعی دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*،

- Bergner , M. (1989) « Quality of life , health status and clinical research » , **Medical care** , V: 2 , N: 4 , 10-36 .
- Calman , k .c . (1984)« Quality of life » , **Journal of Medical Ethics** , N: 3 , v: 4 . 3-36.
- Massam . B.H. (2002) « Quality of life: public planning and private living » , **progress in planning** , V : 58 . N: 10 , 141-227 .
- Megone .c (1990) «The Quality of life » , **perspective and policies** , V: 2 , N: 3, 28-41.
- Pacione , M (1982) «The use of objective and subjective measures of quality of life in human geography » , **prog . Hum .Geogr** , V: 6, N:4 , 495-514.
- Phillips , David (2006) «Quality of life» , **concept** , V: 4 , N: 2 , 85- 103 . , policy and practice »:

Archive of SID